

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרקים ראשון - שלישי

הלכות קריאת שמע

סוגיה לה: החיוב לדקדק באותיותיה

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה לה: החיוב לדקדק באותיותיה

*

רקע

התנאים נחלקו בגדר החיוב לדקדק באותיות קריאת שמע, והראשונים נחלקו במהות חיוב זה.

מקורות

- א. גמ' טו: טז. "קרא ולא דקדק באותיותיה: א"ר טבי א"ר יאשיה... מכף חובה לכף זכות"
 ב. תוס' ד"ה בין
 ג. רי"ף ח: "קרא ולא דקדק באותיותיה... להתיו כי לעולם חסדו"
 ד. ריטב"א ד"ה מתניתין קרא ולא דקדק
 ה. רמב"ם הל' קריאת שמע פ"ב הל' ח-י והשגות הראב"ד
 ה. שו"ע סי' סא טו-כו, ומשנה ברורה; סי' סב טו-א, ומשנה ברורה

ריטב"א ד"ה מתניתין

מתניתין. קרא ולא דקדק באותיותיה. יש אומרים שלא דקדק ליתן ריוח בין הדבקים. והנכון שלא דקדק באותיות בין דגש לרפה ובין רפה לדגש, ר' יוסי אומר יצא.

הסבר הסוגיה

קרא ולא דקדק באותיותיה - רבי יוסי אומר: יצא. רבי יהודה אומר: לא יצא.

[משנה טו.]

רבי יוסי ורבי יהודה חולקים אם הקורא את שמע ולא דקדק באותיותיה יצא. רבי יוסי אומר שיצא, ורבי יהודה אומר שלא יצא. הגמ' אינה מביאה מקור מפורש לשיטת רבי יהודה, אך אף על פי כן שיטתו ברורה. התורה ציוותה לקרוא פרשה בתורה, שכתוב בה קריאת שמע. הקורא ללא דקדוק באותיות, הרי אינו קורא את הפרשה הכתובה בתורה, אלא דבר אחר. כיוון שלא קרא את הכתוב בתורה, לא יצא ידי חובת קריאת פרשה של תורה.

רבי יוסי חולק. חוסר דקדוק באותיותיה אינו מעכב את הקריאה. כיוון שהוא קורא בצורת הקריאה המקובלת, וקריאתו מובנת לכול, הווי קריאה, ויוצא ידי חובתו. [אם שינה את משמעות הכתוב, או שהשמיט פסוק או מילה או אפילו חלקי מילה - לא יצא ידי חובתו. עיין משנה ברורה סי' סב סק"א].

הגמ' [טו:] פוסקת הלכה "כדברי שניהם להקל", כלומר, שהקורא ולא דקדק באותיותיה יצא ידי חובתו כרבי יוסי. הרי"ף [ח:] מביא הלכה זו ומוסיף, שלכתחילה חובה לדקדק. מקור דברי הרי"ף הוא, כנראה, מהברייתא [טו:] המביאה בסתמא את ההלכה שצריכים

"ליתן ריוח בין הדבקים", ומהמימרא של רבי חמא ברבי חנינא ש"כל הקורא קריאת שמע ומדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנם".

בברייתא יש חידוש חשוב, והוא המקור לחיוב ליתן רווח בין הדבקים. הברייתא לומדת דין זה מ"ולמדתם" - שיהא למודך תם", ואינה מסתפקת בכך שקריאה לא מדוקדקת אינה מוגדרת כקריאת פרשה בתורה.

ניתן להסביר בשתי דרכים את משמעות המקור שמביאה הברייתא:

א. המקור שמביאה הברייתא הוא לדעת רבי יוסי. רבי יהודה סובר שהחובה לדקדק באותיותיה היא חלק מהגדרת קריאה. לכן לדעתו, אם לא דקדק באותיותיה לא יצא ידי חובתו. רבי יוסי חולק, ולדעתו קריאה ללא דקדוק היא קריאה. ואם כך, מדוע לכתחילה צריך לדקדק? לכן צריכים אנו מקור - "שיהא למודך תם".

ב. הברייתא מחדשת לנו דין נוסף לדין הכתוב במשנה. המשנה עוסקת בחיוב לדקדק באותיותיה, שהוא דין בהגדרת קריאת פרשה בתורה. הברייתא מלמדת דין נוסף, שיש לתת רווח בין הדבקים. דין זה אינו דין בהגדרת קריאה, אלא באסתטיקה של הקריאה, דין זה נלמד מ"לימוד תם".

מהריטב"א [ד"ה מתניתין קרא ולא דקדק] משמע שהוא למד כפי הדרך השנייה. הריטב"א כותב בהסבר המשנה: "יש אומרים שלא דקדק ליתן ריוח בין הדבקים. והנכון שלא דקדק באותיות בין דגש לרפה ובין רפה לדגש". הריטב"א מביא יש אומרים המסבירים את המשנה לפי דברי הברייתא, והוא אינו מקבל את הסברם. מוכח שהוא הבין, שהמשנה עוסקת בדין אחד, והברייתא עוסקת בדין אחר¹.

הרמב"ם [פ"ב הל' ה-ט] פוסק: "וצריך לדקדק באותיותיו, ואם לא דקדק יצא. כיצד ידקדק, ישמור שלא ירפה החזק ולא יחזיק הרפה, ולא יניח הנד ולא יניד הנח, לפיכך צריך ליתן ריוח בין הדבקים...". הרמב"ם מחבר את החיוב לדקדק באותיותיה עם החיוב לתת רווח בין הדבקים, משמע שהוא חולק על הריטב"א, וסובר שגם המשנה וגם הברייתא עוסקות באותו דין.

את שיטת הרמב"ם, שהחיוב לדקדק באותיותיה הוא מדין "למודך תם", ניתן להוכיח ממקום נוסף. הרמב"ם והראב"ד [פ"ב הל' ה'] חולקים אם הקורא בלשון לעז חייב לדקדק בקריאה. הרמב"ם כותב: "והקורא בכל לשון צריך להזהר מדברי שבוש שבאותו הלשון". הראב"ד משיג: "אין זה מקובל על הדעת, לפי שכל הלשונות פירושו הן, ומי ידקדק אחר פירושו".

נראה להסביר שהרמב"ם והראב"ד נחלקו במהות החיוב לדקדק באותיותיה. הראב"ד סובר, שחיוב דקדוק באותיותיה הוא דין בהגדרת קריאה. לפיכך כותב הראב"ד, שהדין קיים

¹ אולי יש נפקא מינה בין שני הדינים לגבי קריאת התורה. דיני קריאה קיימים גם בקריאת התורה. החיוב ללימוד תם נאמר רק בקריאת שמע ולא בקריאת התורה. לפי זה, בקריאת התורה חייבים להבדיל בין דגש לבין רפה, אבל אין חובה לתת רווח בין הדבקים, וצ"ע.

רק בקריאה בלשון הקודש, שבה יש דין של קריאה, ולא בלשון לעז שהיא פירוש. הרמב"ם חולק, ולדעתו, רק לרבי יהודה חיוב דקדוק באותיותיה הוא דין בהגדרת קריאה. לרבי יוסי זו קריאה כהלכתה אף אם אינו מדקדק. חיוב דקדוק באותיותיה הוא מדין "למודך תם" - חובה לקרוא בצורה אסתטית. חובה זו קיימת בכל לשון.

סיכום

נחלקו רבי יהודה ורבי יוסי אם החיוב לדקדק באותיותיה מעכב את הקריאה. הלכה כרבי יוסי שיש חיוב לדקדק בקריאה רק לכתחילה. נחלקו הראשונים בהבנת החיוב: הראב"ד סובר, שהחיוב לדקדק בקריאה הוא דין בהגדרת הקריאה. הרמב"ם חולק על הראב"ד וסובר שהחובה לדקדק להלכה נובעת מדין "שיהא למודך תם" - דין המלמד שיש חיוב לקרוא קריאת שמע קריאה אסתטית. הריטב"א מאמץ את שתי השיטות, ולדעתו החיוב שלא להדגיש את הרפה ולא להרפות את המודגש הוא מדין הגדרת הקריאה, והחיוב ליתן רווח בין הדבקים הוא מדין "שיהא למודך תם".

הלכה

השו"ע [סי' סב סע' ב] פוסק שמצוה לכתחילה לדקדק באותיותיה, ופוסק כרמב"ם שגם הקורא בלשון לעז צריך לדקדק בו כמו בלשון הקודש. עוד פוסק השו"ע [סי' סא סע' כב] שהחיוב לדקדק הוא לא רק בקריאת שמע אלא גם בפסוקי דזמרא ותפילה, והרמ"א מוסיף שגם בקריאת התורה.